

залежать від демографічних процесів, темпів економічного зростання, науково-технологічного поступу.

Список використаних джерел:

1. Priest G. Logic. A very short introduction. Oxford University Press. 2017.
2. Кант І. Рефлексії до критики чистого розуму. Пер. з нім. К., 2004.
3. Zeidler K. W. Prolegomena zur Wissenschaftstheorie. – Würzburg, 2000.
4. Karnaп R. The logical structure of the World and pseudoproblems in Philosophy. Chicago and LaSalle, Illinois, 2005.
5. Schwab K. The Fourth industrial revolution. Geneva, 2016.
6. Jagodziński W. The concept of institutional logic in the research of the spatial organization of economics // www.worldscientificnews.com

Гомілко Ольга Євгенівна,

доктор філософських наук, професор,

провідний науковий співробітник

відділу філософії культури, етики та естетики

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди

НАН України

130.2

СУЧАСНА САМОКОРЕКЦІЯ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТНІ ЛЕГІТИМАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ЧИ РЕВОЛЮЦІЯ?

Вступ. Ліберальна демократія під тиском зеленої хвилі. Проослаблення позицій ліберально-демократичного дискурсу свідчить стрімкий розвиток подій у сучасному світі. Ще донедавна усталені цінності та інституції ліберальної демократії сприймалися як міцний підмурок майбутнього людства. Нині ж спостерігаємо

різноманітні спроби його розхикування та руйнації. Про причини послаблення позицій ліберально-демократичної ідеї говорять головним чином у контексті ціннісного релятивізму постмодернізму. Останній у еволюційному значенні соціальної теорії називають зеленою хвилею [Див. Wilber: 2017, р. 4]. Ідеться про певний механізм культурної самокорекції на підставі нагромадження людством нової інформації. У хронологічному порядку виокремлюють червону, бурштинову, помаранчеву та зелену хвилі. Кожна з них у еволюційному сенсі являє собою зміну ціннісних пріоритетів у нагромадженні інформації та способів їх функціонування на користь забезпечення соціальної стабільності. Як уже зазначалося, еволюційний механізм культурних зміностанніх десятиліть визначає так звана зелена хвиля, котра унаочнюється в різноманітних постмодерністських моделях розвитку, як-от плюралізм, релятивізм, індивідуалізм, самореалізація, різноманіття, інклюзивність, мультикультуралізм, людський зв'язок, толерантність, альтруїзм тощо.

Передбачається, що саме завдяки цим моделям розвитку культура отримує шанс еволюціонувати до новіших, більш незвичайних і креативних своїх форм.

Кен Вільберн зазначає, що, починаючи з 1960-х років, зелена хвиля стає основною культурною силою, випереджаючи попередню помаранчеву хвилю, відому через такі моделі розвитку, як раціональність, розум, досягнення, свідомість, здійснення, заслуга, прибуток, самооцінка, ідентичність, досконалість, прогрес, — тобто те, що зазвичай асоціюють із культурою класичного модерну [Див. там само]. В око впадають незаперечні еволюційні здобутки зеленої хвилі. У практичній площині до таких насамперед варто зарахувати потужні громадянські рухи за відстоювання прав, котрі зазвичай називають революціями прав. Головним чином це екологічні та феміністичні рухи. Здобутком зеленої хвилі також вважають впровадження концепту сталості в різні сфери життя [1], законотворче запобігання різним формам ненависті, насильства та гноблення тощо.

Постмодерністський релятивізм як загроза істині. У теоретичній площині ключовим моментом зеленої хвилі стає розуміння значення контексту

та прагнення до максимальної інклюзивності різних категорій носіїв знань. Унаслідок такої настанови вироблення знань виходить за межі імперативу трансцендентальної істини у сферу конкретної реальності з її множинністю істини, що дає змогу максимально представити різні інтереси та погляди. Таким чином вироблення знань претендує бути максимально інклюзивним. К. Вілберн зазначає, що у 1959 році лише три відсотки населення вважали себе зеленими, тоді як у 1979 році ця цифра зросла до 20. Цей відсоток зафіксував незворотність еволюційного поступу зеленої хвилі [Див. Wilber: 2017, р. 5].

Утім, через десятиліття з'явилися ознаки того, що зелені моделі розвитку культури почали перетворюватися на еволюційно гальмівні. Головними в них стала недовіра до істини та розчарування в раціональності. К. Вілберн говорить про сповзання культури в релятивізм та, зрештою, унігілізм інарцисизм. Вимога постмодернізму розглядати істину контекстуально, тобто в залежності від певного культурного визначення, виштовхує мислення в зону релятивізму. У результаті посилення позицій останнього пошук універсальної істини втрачає сенс. Натомість постмодернізм пропонує мати справу не з істиною, а з її різними культурними інтерпретаціями. Відповідно, будь-яке знання набуває характеристик частковості та фрагментарності.

Наслідком таких трансформацій знань стає феномен фейків, котрий породжує недостовірну інформацію здебільшого на підставі її частковості та фрагментарності. Постаючи у формі лише культурних конструктів, що є контекстуально зумовленими, знання втрачають своє онтологічне підґрунтя. Релятивістське розхитування останнього провокує бажання відкинути будь-які цінності та опинитись у обіймах нігілізму. Заперечення цінностей призводить до ствердження *ніщо* замість буття. А тому загрозою постмодерністського релятивізму стає відмова в онтологічній значущості істини та цінностям.

Емансипаторський примус зеленої хвилі. Посилення постмодерністського релятивізму ставить під питання домінантний владний дискурс. Адже його панування пов'язують зі впливом влади на людське мислення. Тоді як зелена хвиля постмодернізму завдяки емансипаторському дискурсу імплементує мислення такі

поняття, як расизм, сексизм, евроцентризм, капіталізм, консюмеризм, ейджизм, спецісцизм, егалітаризм. Оскільки перелічені поняття виражають дилему гноблення та звільнення, коли, з одного боку, є ті, що зазнають утисків, а з іншого — експлуататори, то завдання культури — подолати владне панування, тобто здійснити емансипаторську місію. Бо, згідно з постмодерністською настановою мислення, кожна жива істота, враховуючи і тварин, заслуговує на визнання цінності своєї унікальності. Виходячи з вищенаведених тверджень, спільно з провідними мислителями постмодернізму можна зробити висновок про те, що істини немає. Замість неї постає соціальний конструкт, котрий представляє вироблений культурою ерзац істини. Навіть у сфері науки в постмодерністській настанові істина втратила свою універсальність. Особливо це стосується гуманітарної її сфери, зокрема історії, де процес опису історії визначають як суто суб'єктивний акт творчості, котрий зумовлено як персональними, так і соціально-культурними чинниками. Будь-які універсальні знання, котрі претендують на статус істини, інтерпретуються в постмодерністській епістемології як спроби нав'язати владні відносини, метаяких — відкрите або латентне гноблення.

Той самий контекстуальний механізм стосується легітимації цінностей. Останні також втрачають універсальне значення та набувають конструктивістського характеру. Відповідно, істина та цінності в зеленій оптиці сприйняття постають інструментами авторитарного обмеження свободи індивіда. Унаслідок дедалі потужнішого впливу постмодерністської настанови мислення відбувається формування спротиву індивідуальної свідомості будь-яким переконанням та істинам. Головний акцент у пошуках знань та цінностей переходить на індивідуальні запити, а не загальні інтереси. Так підривається довіра до освітніх інституцій. Школа чи університет втрачають статус гаранта отримання істинних знань. Особливо це стосується України, де модернізацію освіти не завершено, що уможливило присутність у ній залишків колоніального та тоталітарного сегментів освіти [1]. Низький рівень дослідницької та викладацької діяльності в переважній кількості українських університетів посилює дискредитацію освіти як такої та ослаблює її публічний вплив.

Рациональність і «зелені ризики». Натомість дедалі більшої популярності набуває самоосвіта. Якщо взяти до уваги той факт, що самовизначення й самоініціація індивіда утворюють ядро ідентичності, то роль самоосвіти в цих процесах важко переоцінити. Цифрова епоха виявляється особливо сприятливою для самоосвіти. Адже складається враження, що через інтернет кожен може максимально реалізувати власну свободу, вибираючи знання згідно з особистими вподобаннями. І ці вподобання не обов'язково мусять бути загальноновизнаними чи, інакше кажучи, науковими. Теза про множинність раціональності в інтернет-просторі демонструє свою слушність. Відповідно, освіта, а особливо це стосується вищої освіти її орієнтацією на науку та нормативними вимогами щодо навчання, послаблює свою соціальну привабливість.

Результати останніх президентських і парламентських перегонів в Україні засвідчили, що підставою для електорального успіху стала не чітка й аргументативна декларація політичних завдань, а, навпаки, невизначеність політичної позиції та відсутність ціннісних декларацій. Дослідження фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва виявили, що «виборці “Партії Шарія” схожі з молодим електоратом партії “Слуга народу” в східних і південних регіонах» [2]. Виявилось, що обидні категорії виборців переважно визначалися своїм політичним вибором в інтернеті. Цікавий результат отримало дослідження рівня освіти виборців. З'ясувалося, що партія «Слуга народу», незважаючи на лідерство в усіх освітніх групах, найвищі показники має серед електорату з незакінченою вищою освітою (52,9%). Тоді як такі ціннісно-орієнтовані партії, як «Європейська солідарність» та «Голос», мають найвищі показники серед виборців із вищою освітою — відповідно 12 % та 8%. Наведені соціологічні дані свідчать, із одного боку, про послаблення впливу вищої освіти на політичну реальність України, а з іншого — про ознаки постмодерністського релятивізму останньої. Тож аналізуючи освітні легітимациї української держави, маємо брати до уваги обидва фактори.

Постмодерністський релятивізм та феномен хайпу. Виразну присутність у свідомості українців постмодерністської недовіри до істини та усталених цінностей

зумовлено не в останню чергу низьким рівнем модернізації української освіти. Але саме з цих причин постмодернізм в українській культурі адаптувався не класично, а гібридно. Бо, з одного боку, такі постмодерністські моделі культурного розвитку, як толерантність, визнання відмінності, плюралізм, релятивізм, індивідуалізм, самореалізація, різноманіття, інклюзивність, мультикультуралізм, людський зв'язок, альтруїзм іще не вкоренилися у свідомості та поведінці українців. Із іншого — помаранчеві модерні культурні моделі, котрі заточені на класичну раціональність, також не стали усталеними настановами культури. Натомість, замість зеленої чи помаранчевої хвилі, Україну накрила хвиля хайпу, коли не зміст та розуміння, а стимуляційні чинники й емоції визначають політичний порядок денний. Очевидно, що хайп як культурна модель виявляє ознаки агресивного нав'язування й маніпуляції свідомістю та поведінкою людей, що суперечить фундаментальному прагненню людського буття до індивідуальної свободи.

Варто зазначити, що схильність до хайпу виявляє не лише українське суспільство. Спостерігаємо глобальне захоплення політичного простору, котрий традиційно вважався прерогативою раціонального дискурсу, факторами збудження та стимуляції людської поведінки — як-то піаром, ажіотажем, галасом, гамором тощо. Але для України хайп має небезпечніші наслідки. Проблема полягає в тому, що опиратися йому значно важче культурам без помаранчевого й зеленого імунітету. Ослаблення або відсутність останнього роблять більшість українців більш вразливими до сучасних технологій впливу.

Парадоксально, що саме помаранчевий та зелений кольори в українській політиці мають не стільки культурне, скільки політичне забарвлення. Якщо помаранчевий колір у 2004 році став символом подій, котрі називають сукупно Помаранчевою революцією, що ознаменувала намір українського суспільства рухатися до модернізації, тобто впевнено увійти в помаранчеву хвилю культурної еволюції, то зелений колір — це політичний розворот України у бік постпостмодерністського хайпу. Із певних причин мета Помаранчевої революції щодо модернізації українського суспільства залишилася тільки наміром. А тому

постмодерністське зелене дорослішання, котре полягає в усвідомленні ризиків постмодерністського релятивізму, було ускладнено. Натомість зневіра, нігілізм і популізм знайшли в українському суспільстві плідний ґрунт для свого зростання. Міркування про українські еволюційні культурні рухи мають спиратися на глибокий аналіз і потребують окремого розгляду. Тим не менше, переконлива перемога політичного хайпу над помаранчевою чи то зеленою раціональністю під час президентських і парламентських виборів посилює відповідальність освіти, особливо вищої, як гаранта незалежності мислення та зміцнення розуму людини.

Повернімося до глобальних процесів сучасного розгортання культурної еволюції, котрі відбуваються в умовах затухання зеленої хвилі постмодернізму та зародження цифрової епохи. Важливим наслідком цих процесів можна вважати те, що постмодерністське заперечення універсальної істини на користь інклюзивності, толерантності, плюралізму та різноманітності уможливило 1) ослаблення глобального впливу ідей ліберальної демократії та 2) посилення дії хайпу як позаідейної, антираціональної політичної позиції.

Критика постмодерністського релятивізму. У теоретичній площині релятивізм постмодернізму нераз ставав об'єктом критики. Юрген Габермас, Карл Отто-Апель, Умберто Еко, Чарльз Тейлор та інші говорять про суперечності та ризики цієї позиції. Для детальнішого розгляду критики постмодерністського релятивізму звернімося до філософського спадку Умберто Еко. Одна з його останніх публічних лекцій «Деякі зауваження стосовно нового реалізму» [Див. Есо: 2013], яку було виголошено на XXIII Світовому філософському конгресі й котру я мала нагоду прослухати, присвячено розгляду суперечки між філософським реалізмом та філософським постмодернізмом.

Основний зміст цієї лекції полягає в обґрунтуванні філософської позиції мінімального або негативного реалізму, котру У. Еко в останні роки, за його словами, «вперто» захищав. Зацікавленість У. Еко новим реалізмом впливає з його давньої академічної цікавості до теми традиційного або «старого» (Old) чи

то «сильного» (Strong)реалізму. Відомо, що докторську дисертацію У. Еко було присвячено естетиці Томи Аквінського. Головна проблема, котру аналізує У. Еко у своїй дисертації, це не стільки поняття краси в розумінні Аквінського, скільки аналіз когнітивних механізмів її сприйняття як такої. У. Еко зауважує, що для Томи Аквінського важливим метафізичним фактом було визнання існування об'єкта краси за межами людської уяви чи то інтерпретації. Те, що для Аквінського світ є незалежною від людських потреб та інтересів об'єктивною реальністю, дає підстави У. Еко називати позицію середньовічного схоласта зовнішнім (External) реалізмом. Важливо, що визнання об'єктивності світу не заважає Аквінському говорити проможливість його пізнання. Адже людський розум він порівнює із дзеркалом, котре здатне відображати навколишній світ.

Для тих читачів, які здобували освіту в радянських університетах, уподібнення свідомості дзеркалу знайоме з курсу філософії. Адже вусіх радянських вищих навчальних закладах студенти, незалежно від обраної спеціалізації, були зобов'язані прослухати курс філософії, що називався «Основи марксизму-ленінізму». У програму цього курсу було включено роботу лідера більшовиків Володимира Леніна «Матеріалізм та емпіріокритицизм» із метою обґрунтувати ідеї «сильного» реалізму. Про цей філософський твір італійський філософ також згадує у своїй лекції, аби підкреслити значний вплив філософської ідеї реалізму на різного роду моделі мислення, навіть на російських більшовиків. Нині філософський реалізм продовжує себе відстоювати, пропонуючи нові версії та аргументи. Тож його теоретичне заперечення зеленою хвилею релятивізму не є остаточним.

Як уже зазначалося, У. Еко у своїй лекції звертається до популярного нині дискурсу нового реалізму, щоб посилити критичну реакцію на постмодерністську філософію. Він зауважує, що постмодерністська філософія, котру, за його визнанням, він ніколи добре не розумів, не має нічого спільного з постмодернізмом ні в літературі, ні в архітектурі. Головною теоретичною прогалиною постмодерністської філософії, на його думку, є те, що ця

теоретична позиція ніяк не позиціонує себе щодо питання реальності. Постмодерністська філософія — це радше кантіанство без гарантій трансцендентальних форм знань, зазначає філософ. Тоді як її найрадикальніша форма — реконструкція — це типовий американський товар, виготовлений за французькою ліцензією, іронізує філософ.

Урешті У. Еко зводить постмодерністську філософію до відомої моделі Ніцше: немає фактів, а є лише інтерпретації. А тому його полеміка з цією моделлю мислення більше стосується Ніцше, ніж безпосередньо постмодерністів. У. Еко стверджує, що інтерпретації не є нескінченими, і вони не здійснюються за нашою примхою. Сили, котрі чинять опір свавіллю інтерпретацій, він називає «жорстке осердя буття» (*hard core of Being*). Тут ідеться, за словами Еко, про лінії опору (*lines of resistance*), котрі змушені стримувати герменевтичний дискурс. Ідея ліній опору означає визнання існування чогось, що не залежить від наших інтерпретацій, але разом із тим кидає їм виклик та обмежує їх кількість. Ця ідея презентує мінімальний або негативний реалізм, ствержуючи, що факти частіше кажуть нам, що ми помиляємося, ніж що ми маємо рацію. Буття для У. Еко — це не дорога з одностороннім рухом, а *мережа* багатосторонніх шляхів, по яких можна подорожувати в різних напрямках, усвідомлюючи, що деякі з них можуть заводити в глухий кут. Відтак формулювання універсальних, чи то пак специфічних законів — це результат руху лише по одному з таких шляхів.

Цікаво, що посилання У. Еко на філософські ідеї В. Леніна у згаданій лекції мають на меті показати не лише їхню спільність із ідеями Аквіната, а саме про те, що світ існує об'єктивно та незалежно від наших знань, але й схожість позиції «вождя світового пролетаріату» з постмодерністськими деконструктивістами у твердженні, що можна говорити все про все. Тож ідея старого реалізму об'єднала в лекції У. Еко і томізм, і марксизм, і постмодернізм. Тоді як перспективу дослідження реалізму у версії мінімального або негативного реалізму він вбачає у зверненні до філософії Дж. Пірса чи лінгвістики Л. Сьємслева. У. Еко завершив свою лекцію думкою про

те, що існує дещо, про що говорити безглуздо. На відміну від В. Леніна та деконструктивістів, він визнає існування межі можливостей дискурсу та інтерпретації, що теоретично легітимує універсальне у свідомості та мисленні.

Звернення до лекції У. Еко про новий реалізм зумовлено не лише потребою представити критичну позицію щодо зеленої хвилі постмодернізму з її діагнозом, що постмодернізм як філософія помер, але й необхідністю підважити тезу, що істини немає, а є лише її різні інтерпретації. Інфікування цією тезою передового краю культурної еволюції стає загрозою для подальшого розвитку людства. Втрата універсальних культурних орієнтирів загрожує йому поверненням до архаїчних форм культури з їхнім тяжінням до хаосу. Відмова в універсальному характері ліберально-демократичному дискурсу, що являє собою кульмінацію впливу постмодерністського релятивізму, визначає один із кроків у відступі до варварства.

Утім, варто зазначити, що досить широке визнання серед сучасних мислителів теоретичної вичерпності постмодерністського релятивізму не забезпечує належної ролі й гідного місця ідеям нового реалізму в освітньому процесі. К. Вілберн стверджує, що еволюційний шлях ідей у культурі складний і тривалий. А тому «смерть постмодернізму» не означає, що його ідеї припинили впливати на мислення людей. Значна кількість університетських викладачів усе ще дотримуються постмодерністських настанов у викладанні своїх навчальних курсів.

Постмодерністський релятивізм та українська освіта. Що стосується української університетської освіти — то тут постмодерністський релятивізм особливо міцно тримає свої позиції. Після краху радянського комунізму відбулася кардинальна зміна філософської орієнтації колишніх носіїв марксистсько-ленінського вчення. Найбільш годящим його заміником став постмодернізм, котрий у СРСР прийшов головним чином через французьку філософську думку. Остання стала осередком постмодерністської філософії також завдяки відмові від марксизму. Відомо, що марксистські ідеї мали значний вплив на французьких інтелектуалів. Тож їхнє завзяте захоплення постмодернізмом стало своєрідним

спокутуванням комуністичного гріха. Тоді як на пострадянському просторі ідею про те, що істини немає, було підхоплено з особливим ентузіазмом як індульгенцію за відсутність будь-якої філософської позиції. Наразі варто зазначити, що постмодерністський релятивізм глибоко увійшов в українську культуру й став одним із ключових факторів соціального нігілізму.

Популярний ізраїльський дослідник Ювал Ной Харарі вважає, що розчарування в ліберально-демократичних ідеалах, котре спровокувала постмодерністська зелена хвиля релятивізму, посилила глобальна фінансова криза 2008 року. Вона, на його думку, довела розчарування в ліберальній історії до тієї межі, коли остання почала втрачати позицію домінантного дискурсу [Див. Harari: 2018, p. 4]. Як наслідок, цінність і сила свободи помітно ослабли. Це означає, що захист прав людини, гарантія кожному на виборче право, встановлення вільного ринку в економіці та уможливлення вільного руху людей, ідей і товарів втратили цивілізаційну пріоритетність. Переконались у тому, що політична та економічна лібералізація та світова глобалізація уможливають мир і прогрес, стає все менш популярною. Замість падіння стін між державами, котре з «падінням муру» між Західним та Східним Берліном у 1989 році символізувало тріумфальну перемогу ліберально-демократичного дискурсу, спостерігаємо спорудження нових стін. Тож не дивно, що тридцятирічний ювілей падіння Берлінського муру минув без пишних святкувань і гучних заяв.

Утім, відродження прагнень національних держав до відмежування потребує ретельного дослідження. А тому нині важливо зрозуміти не тільки причини падіння Берлінського муру, що стали основним предметом аналізу цієї події для академічної спільноти [3] [Див. Basees: 2019]. Із огляду на нинішні політичні реалії більш вагомим стає усвідомлення процесів, котрі спонукають до спорудження нових стін. Здавалося, що перемога західної ліберальної демократії над авторитарним комунізмом стане неспростовним аргументом на користь першої. Але такий реальний факт, як зникнення муру між Західним і

Східним Берліном, спроби перетину котрого коштувалибагатьом людям життя, не зумів переконати людей у згубності мурів.

Висновок. Технології маніпулювання людською свідомістю створюють надто великі ризики для майбутнього людства. А тому уроки зеленої хвилі слід ретельно вивчити та зробити відповідні висновки. Головний із них — про необхідність зміцнювати розум людини. Тоді спроби його зламати будуть наражатися на рішучий опір маніпуляціям і ціннісній деструкції. Новітні технології несуть у собі не лише ризики. Вони відкривають для людини розумної нові горизонти її буття. Людина розумна має можливість зберегти себе завдяки не домінуванню, а спроможності діяти, як учив Арістотель, у відповідності до природи індивідуальних речей у контексті визнання комплексності світу. Ця настанова культури передбачає чітке окреслення меж індивідуального в її глобальному вимірі, де потреба у спорудженні стін поступово зникає. Політичні наслідки переродження постмодерністського релятивізму вказують на те, що час для самокорекції зеленої хвилі настав. Важливим агентом цього процесу виступає університетська освіта, котра визначає передовий край виробництва та розповсюдження знань.

Список використаних джерел:

1. BASEES 2019. Fnnual Conference. 12 April – 14 April 2019. Robinson College. University of Cambridge. United Kingdom. Routledge Taylor & Francis Group. 143 p.
2. Gomilko O., Svyrydenko D., Terepyshchyi S. 2016 “Hybridity in the Higher Education of Ukraine: Global Logic or Local Idiosyncrasy?”. PHILOSOPHY & COSMOLOGY 2016 (Vol. 17): 177–199.
3. Eco U. Some remarks on a New Realism. Режим доступу: https://nuovorealismo.files.wordpress.com/2012/12/eco_wcp.pdf
4. Harari Y. N. 21 Lessons for the 21st Century. Jonathan Cape, London, 2018. 352 p.

Режим доступу:

<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

6. Wilber K. Trumpan and a Post-truthWorld. SHAMBHALA. BOULDER. 2017. 149 p.

Лях Віталій Васильович

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу історії зарубіжної філософії

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

165, 442

МЕТАМОРФОЗИ ГУМАНІЗМУ:

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

В наш час, коли попередні принципи гуманізму значною мірою втратили свою прескриптивну силу, перед філософією постало завдання віднайти нові шляхи для розвитку гуманістики, визначити для неї нові конотації та смисли. Це набуло особливої актуальності після відомої заяви М.Фуко, що «людина померла», або іншої тези такого ж змісту про «смерть суб'єкта». В другій половині ХХ ст. виникає навіть теоретичний антигуманізм, що засвідчив поворот від розуміння людини як самодостатньої істоти, яка сама визначає свій шлях до автентичності, до досягнення її як істоти залежної, детермінованої, зумовленої, несамоїсної. Цей процес розпочався вже наприкінці ХІХ ст., коли під впливом певного знецінення особистості та загальної атмосфери декадансу в філософії з'являються концепції, в яких людина тлумачиться як щось недосконале, залежне, незавершене. Теорія Дарвіна про походження видів, критика біблійних текстів з позиції історичного контексту, формування уявлень про духовні утворення як похідних від соціально-економічного розвитку, праці Ф.Ніцше «По той бік добра і зла», З.Фрейда «Майбутнє однієї ілюзії» – все це